

Ob tristoletnici kronanja milostne podobe Svetogorske Matere Božje

Monika Osvald in Matej Klemenčič

Na goriškem Travniku so bile 6. junija 1717 velike množice ljudi iz vse tedanje Goriške priča slovesnemu dogodku, kronanju milostne podobe Svetogorske Matere Božje, ki se je odvil v prisotnosti številnih posvetnih in cerkvenih dostojanstvenikov iz avstrijskih dežel in z beneškega ozemlja. V 18. stoletju je bilo namreč kronanje podob izjemno pomemben dogodek, ne samo v religioznem, ampak tudi v širšem družbenem kontekstu. Goriško kronanje lahko tako razumemo kot neke vrste spravo med stanovi po krvavem Tolminskem puntu leta 1713. Poudariti velja tudi, da je svetogorska podoba druga kronana Marijina podoba izven Italije. Pred njo je bila le trsatska, še v istem letu pa ji je sledila čenstohovska.¹

Svetogorska milostna podoba, to je slika Matere Božje z Jezusom med prerokom Izaijo (ali sv. Hieronimom) in sv. Janezom Krstnikom, je prišla na Sveto goro kot dar oglejskega patriarha Marina Grimanija leta 1544. Takrat je nadomestila prvotno Marijino kultno podobo v obliki lesenega kipa. Patriarhovo radodarno dejanje pomeni tudi prizadevanje tedanje Katoliške cerkve v boju proti protestantizmu, ki je bilo na Goriškem močno prisotno. Čeprav je svetogorska podoba ena najbolj znanih slik na Goriškem, njeno avtorstvo arhivsko ni izpričano, v pričujoči knjigi pa jo Anchise Tempestini pripisuje Francescu Rizzu da Santacroce.

Obletnico kronanja so patri na Sveti gori proslavili 17. junija 2017 s slavnostnim koncertom in 25. junija s slovesno mašo. Na točno obletnico dogodka, 6. junija, so v goriški bogoslovni knjižnici pripravili predavanje Liliane Mlakar in Andrea Nicolausiga. Sledila je razstava, ki jo je zasnoval Vanni Feresin iz Centra za ohranjanje in vrednotenje ljudskih tradicij Borc San Roc v Gorici (2.–6. 8. 2017) in jo je pospremila publikacija z naslovom *I 300 anni dall'Incoronazione dell'Effigie del Monte Santo*. Pri novogoriški založbi Branko pa je izšla knjiga Cirila Metoda Ceja, *Tebi, milostna Svetogorska Kraljica. Zgodovina božje poti na Sveti Gori*.

Ker je od zadnjega srečanja na temo Svete gore minilo skorajda 30 let, se nam je zdelo primerno, da obletnico obeležimo z znanstvenim posvetom. Tako je 7. oktobra 2017 v Frančiškanskem samostanu na Sveti gori potekal znanstveni posvet, ki ga je organiziralo Mednarodno središče za primerjalne zgodovinske raziskave (ICCHS) Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, ki ga je tedaj vodil Matej Klemenčič, v sodelovanju s Frančiškanskim samostanom na Sveti gori in Restavratorskim centrom ZVKDS. Sodelovalo je dvanajst predavateljev različnih humanističnih strok iz slovenskih in italijanskih institucij. Predavanja in diskusija so opomnili na zgodovinsko enotnost Goriške, saj so potekali v slovenskem in italijanskem jeziku.

¹ Za kronanje trsatske podobe cf. sedaj ŠOUREK 2019a; ŠOUREK 2019b (s starejšo literaturo).

Na osnovi zgodovinskih virov, med katerimi velja izpostaviti zlasti Fajdigovo Kroniko iz leta 1777 ter dva Breviarija iz let 1776 in 1778, je Jože Škofljanec orisal zgodovino frančiškanskega samostana Blažene Device Marije Milosti na Sveti gori. Samostan je bil eden največjih v Provinci sv. Križa in pomembno študijsko središče. Za njegovo preskrbo so patri skrbeli s kolekturo na širšem območju, za onemogle brate pa so zgradili hospic v Solkanu. P. Silvin Krajnc je osvetlil lik Marije kraljice v Svetem pismu, pri cerkvenih očetih in v liturgiji. V evangelijih ni zapisa o kronanju Jezusa ali Marije, je pa prisotno v tradiciji Cerkve in v liturgiji. Tako sv. Bernard iz Clairvauxa primerja nevesto iz Visoke pesmi z Marijo, ki kot Kraljica vstopa v Kraljevo palačo, da bo prejela krono.

Svetogorska cerkev, ki je bila zgrajena med letoma 1541–1544, je bila porušena v prvi svetovni vojni. Na osnovi načrtov in fotografij je Pavla Jarc umetnostnozgodovinsko ovrednotila njeno stavbno zgodovino ter izpostavila vpliv njenega arhitekturnega tipa in prostorske zasnove na nekatere triladijske cerkve na Primorskem in Notranjskem. Danes trdno zasidrano mnenje, da je imela svetogorska cerkev iz 16. stoletja na istem mestu svojo predhodnico, izhaja med drugim iz štirih pisnih virov iz 14. stoletja o srednjeveški Marijini cerkvi pri Gorici nad Solkanom, ki jih je pred okoli sto leti objavil zgodovinar Franc Kos. Tokrat pa je Vojko Pavlin postavil prepričljivo hipotezo, da bi cerkev lahko locirali tudi drugam, najverjetneje na Sabotin.

Renato Podberšič je predstavil svetogorskega gvardijana p. Romualda Sitarja in njegovo vlogo pri kronanju. Pater Romuald je prvič postal gvardijan na Sveti gori leta 1707, ko pa je leta 1714 drugič nastopil isto mesto, je dokončal prenovo samostana na južni strani cerkve in zgradil novo prenočišče za romarje. Obenem je v Rim naslovil prošnjo glede kronanja milostne podobe in spomladi 1717 prejel pozitiven odgovor. Zlati kroni iz osmih unč zlata, okrašeni z dragocenimi kamni, je podarila kranjska rojakinja Ana Katarina Schell pl. Schellenburg, rojena Hofstätter, ki jo je predstavila Katra Meke. Omenjena darovalka je bila soproga Jakoba Schella pl. Schellenburga in z njim ena najpomembnejših umetnostnih naročnic baročne Ljubljane. Med njunimi najbolj reprezentativnimi naročili izstopa gradnja nove uršulinske cerkve sv. Trojice v Ljubljani, Ana Katarina pa se je tudi po moževi smrti izkazala s številnimi darovi in naročili. Ugotovitve Katre Meke je dopolnil Miha Jeršek z analizo kamnov, ki jih je darovala Ana Katarina Schell, in med dragulji v kroni prepoznal diamante v najpreprostejših oblikah brusov, smaragde v dokaj intenzivni zeleni barvi, rdeče rubine, ki so relativno majhni, ametist v osrednjem delu krone in naravne bisere nepravilnih oblik. Diamanti so zelo verjetno iz Indije ali Brazilije, rubini iz Burme (Mjanmara), smaragdi pa iz Kolumbije. Predmeti kulturne dediščine so v Sloveniji sorazmerno redko okrašeni z naravnimi dragulji in svetogorski kroni sta med redkimi izjemami.

Svetogorska milostna podoba je po tipologiji pobožnosti namenjena tabelna slika z dopasnimi figurami, ki je bila v tistem času zelo razširjena v Benetkah in na

beneškem ozemlju. Anchise Tempestini jo je umestil v umetnostni krog slikarjev da Santacroce, ki izhajajo iz kraja v bližini San Pellegrino Terme. Po primerjalni analizi svetogorska kompozicija in njeni posamezni liki najbolj spominjajo na dela Francesca Rizza da Santacroce, pa tudi na Filippa da Verona. Žal je slika zelo slabo ohranjena, kar otežuje natančno formalno analizo. Ob priliki posveta so svetogorsko podobo pregledali na Restavratorskem centru ZVKDS. Barbka Gosar Hirci v poročilu ugotavlja, da je originalno poslikavo mogoče zaznati le na Jezusovem telesu, pa še tu so ponekod vidne retuše. Retuše se nahajajo tako na laku kot tudi pod njim. Zaradi prepletanja različnih vrst barvnih plasti je težko določiti točen obseg in področja originalne poslikave.

Ob priliki kronanja ali kasneje so svetogorski frančiškani pri tedaj vodilnih avgurskih mojstrih Gottfriedu Bernhardu Gözu in Gottliebu Heissu naročili grafično predlogo. *Alegorija kronanja Svetogorske milostne podobe Matere Božje*, kot je matrico poimenovala Monika Osvald, je kasneje služila za številne namene, verjetno tudi za diplome Bratovščine Milostne Matere Božje. Poznani pa sta tudi dve varianti preslikanih grafik, ki se razlikujeta po slogu in kvaliteti izdelave. Kot je ugotovil Alessandro Quinzii, je bilo kronanje milostne podobe svetogorske Matere božje leta 1717 zunanji povod za obeležanje pomenljivejših dogodkov iz življenja Urške Ferligojeve in njenega videnja na Skalnici. Prizori so se ohranili predvsem na božjepotnih podobnicah, po kvaliteti izstopa oljna slika neznanega avtorja iz 18. stoletja, po dimenzijah pa sliki Goričana Clementeja Delnerija (1865–1943) iz začetka 20. stoletja.

Liliana Ferrari in Lucia Pillon sta predstavili kulturnozgodovinski oris Goriške v 18. stoletju. Tedanji vladar Svetega rimskega cesarstva, Karel VI., je bil dejanski snovalec reformnih procesov, z Marijo Terezijo so se omenjene politike razširile na vsa polja družbenega življenja, z Jožefom II. pa je prišlo do krize v odnosu med državo in lokalnimi skupnostmi. Neprekosljiv vir za razumevanje Goriške v tem obdobju še vedno ostaja Carlo Morelli, ki poskuša predstaviti vzroke tedanje krize. Akademik Sergio Tavano, starosta goriške umetnostne zgodovine, je oris svetogorskih študij in združevalnega pomena svetišča oplemenitil s svojimi spomini, saj je na Sveto goro prvič romal kot otrok v zgodnjih 30. letih prejšnjega stoletja. Obenem je predstavil kiparski posnetek milostne podobe, katerega so v spomin na kronanje vzdali v fasado Thurnove palače na goriškem Travniku, leta 1918 pa so ga prestavili v Mariano del Friuli.

Z izjemo Mihe Jerška in Alessandra Quinzija so predavatelji v vmesnem času svoje referate razširili v natančne študije, ki jih objavljamo v tej monografiji, za katero si avtorji želimo, da bi postala dober temelj za nadaljnje raziskave Svete gore. Žal so zgodnjenovoveško podobo objekta najprej zastrle spremembe, ki so cerkev doletele ob jožefinskih reformah, nato pa seveda uničenje med prvo svetovno vojno, ki ga dokumentirajo številne fotografije, tudi tiste, ki jih je o v prvi vojni poškodovanih in porušeni objektih objavil Andrea Moschetti (sl. 1–2).²

² MOSCHETTI 1932, pp. 521–525.

Že hiter pogled na drugo objavljeno fotografijo priča o številnih kamnitih fragmentih, ki jih bo potrebno še preučiti (in deloma tudi odkriti, če so se ohranili do danes). Nekje v sredini se skriva angel, ki je nekoč podpiral prižnico, danes pa služi kot bralni pult, lahko pa ga pripišemo kratki goriški epizodi (1710–1712) vicentinskega (a v Padovi rojenega) kiparja Angela De Puttija (sl. 6). Nekdanjo cerkveno opremo, del so raznesli po jožefinskih reformah, preostalo in dopolnjeno pa je uničila vojna, v tej knjigi obravnava Monika Osvald, nekaj njenih ugotovitev pa je bilo medtem objavljenih v Zborniku za umetnostno zgodovino, kjer izpostavlja tako nekdanji glavni oltar cerkve kot tudi njegov tabernakelj, danes ohranjena v Marijinem Celju nad Kanalom in Avberju na Krasu (sl. 4 in 5).³ Skrivnostna pa ostaja lesena Mati Božja z Jezusom na prestolu (sl. 3), ki je bila – v skladu z napisom pod njo – običajno datirana v čas izgradnje nove cerkve in pred 1544, dokler ni Emilijan Cevc utemeljeno opozoril, da slogovno sodi v naslednje stoletje, ter jo datiral v drugo polovico 17. stoletja.⁴ Tako kot arhitekturo pa lahko tudi njeno poslikavo Karla Lichtenreita in Clementa Del Nerija sodimo le po redkih starih fotografijah, arhivski dokumentaciji in opisih (sl. 7). Arhitektura zgodnjenovoveške romarske cerkve na Sveti gori ter njena dokumentirana, izgubljena, razpršena in *in situ* ohranjena oprema nudi torej še vrsto raziskovalnih vprašanj.

³ OSVALD 2021–2022.

⁴ CEVC 1990, pp. 69–70 (s starejšo literaturo).